

[Úspěch a smysl v dějinách (na příkladu fašismu)]

[750402-1]

(73) (4) (SSaŽ, 2. 4. 75 ráno.)

Kdyby poslední a rozhodující hledisko byl úspěch, efekt, praktický výsledek, tak by vlastně nebylo námitky proti fašismu. Ten měl přece obrovský efekt – opanoval téměř celý svět (alespoň mnoho nechybělo): vyřídil celou Evropu, sovětskou armádu zatlačil až k Uralu, takřka uchvátil i Anglii. A to jenom na tomto kontinentě; v Africe dlouho pronikal dál a dál, Spojené státy utrpěly drtivou porážku v Pearl Harboure, kde jim Japonci zničili loďstvo, atd. To byl ohromný, s **máločím** srovnatelný efekt. Z toho se ukazuje, že celá ta jinak účinná, efektivní praxe fašismu byla špatná, falešná. A o tom, je-li praxe špatná, falešná, nemůže s poslední autoritou rozhodovat ani výsledek války. Vždyť mnoho nechybělo a válku mohly vyhrát mocnosti osy Berlín – Řím – Tokio. Lze si docela dobře představit, že onu fantastickou zbraň, již Američané užili na samém závěru války na Dálném Východě, mohli mít Němci první. Všechny předpoklady k tomu měli. Opozdili se především proto, že sami němečtí vědci její vývoj sabotovali, a potom proto, že díky špionáži mohli Angličané svými nálety rozbít objekty, kde se tyto nové zbraně připravovaly. Ale fašismus by nebyl přece lepší, kdyby byl vyhrál. Fašismus ve Španělsku nepadl s ostatním fašismem evropských **<zemí?, pozn. red.>**, ale trvá dodnes – je to už prakticky půl století. Samozřejmě, že to něco také znamená pro jeho vnitřní vývoj, pro jeho proměnu – musí se změnit tak, aby vůbec mohl tak dlouho vydržet, musí být „rozumnější“, „uvážlivější“ atd. Ale tím se ve své podstatě nelepší. A odtud nám tedy vzniká závažný problém.

Jak se můžeme a máme dívat na dějiny, v nichž výsledek, úspěch, převaha a vítězství zdaleka nemůže vždycky znamenat, že zvítězil lepší, spravedlivější, pravdivější, lidštější atd. směr či program? V dějinách mohlo přece dojít také k hrozným věcem, které se rozhodně stát neměly (a také k nim došlo, moc často k nim docházelo!). A to přece znamená, že tím musely být nadlouho dějiny šeredně ovlivněny! Slovo, že „kolo dějiny nelze zvrátit ani zastavit“, je pravdivé v tom smyslu, že to, co se jednou stane, nelze „odestát“ a že to často nelze ani napravit; neznamena to však, že se to stát muselo. Arnold Toynbee vykládá dějinný vývoj s pomocí dvou základních kategorií, kategorie výzvy a kategorie odpovědi. Dějinný vývoj není naprogramován předem, ale nepochybně se v něm formují nejrůznější síly a tendence, které mají sklon se prosazovat jako nějaký dynamický program a vytlačit programy jiné. Ale to představuje vždycky něco víc, něco jiného než dění, na něž se díváme zvnějšku jako pozorovatelé. Je to dění, které sice má tendenci nás strhnout s sebou, ale nemůže to učinit bez nás. My se můžeme přidat – anebo se bránit. A jsou dokonce takové situace, v nichž se ony síly a tendence teprve zakládají, kdy se teprve rodí, kdy tu jsou teprve v zárodku. A takové situace jsou obzvláště plastické – tam může člověk promyšleným rozhodnutím, vycházejícím z pochopení, porozumění tomu, oč vlastně jde a oč by mohlo jít, kdyby se věci daly do pohybu tím či oním směrem, může o budoucnosti do velké míry účinně rozhodovat, nebo alespoň spolurozhodovat. A právě taková situace představuje pro člověka, pro národ, pro společnost, event. pro celé lidstvo (dnes, kdy svět už je prakticky „jeden“) takovou „výzvu“, na niž nějak musí odpovědět. Odpoví, i když výzvu neuslyšel a i když neví, že odpovídá. Výzva znamená příležitost; kdo ji neuslyší nebo kdo na ni „odpoví“ vadně, špatně, ten tu příležitost nenávratně promarní, ztratí. Dějiny nejsou přímočarým postupem vpřed, ale jsou také (a možná především) přehlídkou ztracených příležitostí. Nikoliv dějiny jako celek představují smysluplný pohyb, ale jen něco v nich; smyslu je možno v dějinách porozumět, je

možno se k němu přiznat, přihlásit – ale jenom tak, že vyzvednu z dějin něco a pozvednu, postavím to proti ostatku. Dějiny jako celek nemají smysl takový, který by zdůvodňoval a ospravedlňoval vše, co se v nich děje, nýbrž takový, který **rozsuzuje** mezi tím, co je smysluplné a co není. Smysl dějin, to je instance, na níž se měří smysluplnost té či oné události, toho či onoho rozhodnutí, zkrátka každého dějství, které tím „v dějinách smyslu“ dostává své místo (anebo třeba také nedostává!).